

वैतडी पाठन क्षेत्रका डेडा गीतको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

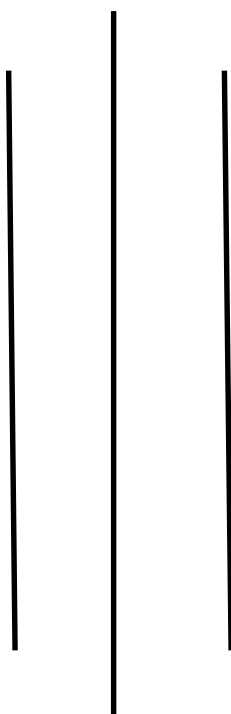
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत

नेपाली शिक्षण विभाग

महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपालगन्ज (बाँके)

स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दशौ पत्रको प्रयोजानार्थ प्रस्तुत

शोध पत्र

प्रस्तोता

जनकराज भट्ट

नेपाली शिक्षण विभाग

महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपालगन्ज (बाँके)

२०६७

शोधनिर्देशक
महानन्द जोशी
उप- प्राध्यापक

बैतडी पाटन क्षेत्रका डेउडी गीतको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

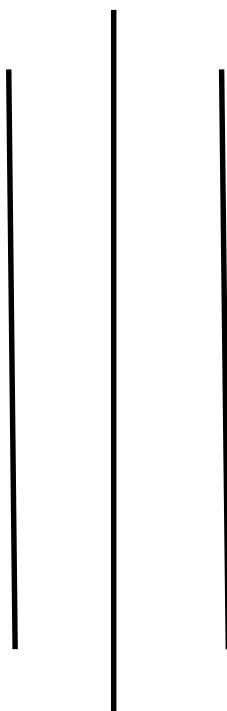
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत

नेपाली शिक्षण विभाग

महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपालगन्ज (बाँके)

स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दशौ पत्रको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोध पत्र

प्रस्तोता

जनकराज भट्ट

नेपाली शिक्षण विभाग

महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपालगन्ज (बाँके)

२०६७

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाज शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपालगन्ज स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षका छात्र जनकराज भट्टले यस नेपाली शिक्षण विभागम प्रस्तुत बैतडी पाटन क्षेत्रका डेउडा गीतको अध्ययन नामक शीर्षकको शोध पत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । म यो शोध कार्यबाट सन्तुष्ट छु । अतः म यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति २०६७/ /

शोध निर्देशक

महानन्द जोशी

उप-प्राध्यापक

महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पसनेपालगन्ज बाँके

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
नेपालगन्ज

स्वीकृति पत्र

स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षका विद्यार्थी जनकराज भट्ट द्वारा यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत बैतडी पाटन क्षेत्रका डेउडा गीतको अध्ययन नामक शोध कार्यलाई नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर तह उपाधिका निम्ती स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति :-

हस्ताक्षर

१. अध्यक्ष श्री गिरिराज पौडेल, विभागीय प्रमुख

.....

२. सदस्य श्री .....

बाह्य परीक्षक श्री .....

३. सदस्य : श्री महानन्द जोशी

शोध निर्देशक .....

मिति :- २०६७ / /

कृतज्ञता-ज्ञापन

प्रस्तुत शोध पत्र मैले स्नातकोत्तर तह नेपाली दोस्रो बर्षको आंशिक अंकभार परिपूर्ती गर्ने उद्देश्यले तयार पारेको हुँ । मैले बैतडी पाटन क्षेत्रका डेउडा गीतको अध्ययन एवं खोज गर्न प्रयत्न गरेको हुँ । यसमा सम्पूर्ण पक्षको हु-बहु यथार्थता प्रष्ट हुन नसकेको भएपनि जे जति दिन सके यसलाई बैतडी पाटन क्षेत्रका डेउडा सम्बन्धि जिज्ञासा राखेर अध्ययन गर्न चाहने महानुभावहरुलाई यसले केहि हद सम्म सहयोग गर्नेछ भन्ने विश्वास लिएको छु ।

शोध पत्रलाई अन्तिम रूप दिदा सम्म विभिन्न विद्वान व्यक्तित्वहरुबाट अविस्मरणिय सहयोग, सुझाव र मार्ग निर्देशन प्राप्त भएको छ । त्यस सन्दर्भमा प्रयाप्त व्यस्तताका बावजुदपनि आफ्नो अमूल्य समय दिएर मलाई उचित मार्ग निर्देशन गर्नु हुने महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपालगंजका उप-प्राध्यापक एवं शोध निर्देशक आदरणीय गुरुवर श्री महानन्द जोशीज्यू प्रति कृतज्ञता-ज्ञापन गर्दछु । मेरो शोध पत्र स्वीकृति गराई शोध पत्र तयार गर्ने अधिलाषा पुरा गराइदिने महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पसका क्याम्पस प्रमुख श्री राजितराम पाठक ज्यू प्रति कृतज्ञ छु । प्रस्तुत शोध पत्र लेखनका सन्दर्भमा सामाग्री संकलनमा सहयोग गर्नु हुने भाई पुष्पराज भट्ट, भुमेश्वर-३, बैतडी हाल जि.शि.का धनगडी विशेष शिक्षा अपरेटर, विष्णु दत्त भट्ट, भुमेश्वर-३ बैतडी, शंकर दत्त भट्ट, भुमेश्वर -३ बैतडी खोल्सी, हरि दत्त भट्ट, भुमेश्वर-३ खोल्सी हाल भुमेश्वर मा.वि. ठाँड बगाडी बैतडी, नरोत्तम जोशी दार्चुला हाल श्री अशिग्राम उ.मा.वि. रूपाल, डडेलधुरा प्रअ श्री भिम दत्त भट्ट, अशिग्राम उ.मा.वि. रूपाल, आदरणीय मित्र शिक्षक लाल सिंह साउँद शर्माली बैतडी हाल उ.मा.वि.रूपाल, चन्द्र देव लुहार, बैतडी पाटन, रमेश प्रसाद भट्ट पिपलाडी महेन्द्र नगर कन्चनपुर, गंगा दत्त भट्ट, श्री कृष्ण उ.मा.वि. भलारी कन्चनपुर, जगदम्बा छापाखाना, महेन्द्र नगर, कुमारी मीना जोरा रूपाल-५, वयलवाटा, डडेलधुरा, आदरणीय काका अर्जुन देव भट्ट, भुल्कुडा मा.वि., भुल्कुडा एवं जि.शि.का. एवं जि.वि.स. बैतडी तथा भुमेश्वर गा.वि.स. सचिव तारा दत्त भट्ट प्रति कृतज्ञता अर्पण गर्दछु । साथै यस कार्यमा सल्लाह र सुझाव प्रदान गर्नु हुने आदरणीय आमा लक्ष्मी देवि भट्ट, दाजु प्राचार्य जयराम भट्ट, खेमराज भट्ट, भिम दत्त भट्ट, टेकराज भट्ट, भाई गंगा दत्त भट्ट, प्रमानन्द भट्ट प्रति आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । मेरो उज्वल भविष्यका कामना गर्नु हुने मेरा घर परिवार एवं छोरा टंक प्रसाद भट्ट, रोहित प्रसाद, हरिश, कुवेर एवं वसन्त राज भट्ट, जगदिश, पवन, हरिश, दिनेश र शुभ चिन्तकहरुको प्रेरणाप्रति कृतज्ञ छु ।

प्रस्तुत शोध पत्रलाई अन्तिम रूप दिने क्रममा प्रविधिक कार्यमा छिटो र शुद्धताका साथ शोध पत्रलाई व्यस्थित ढंगबाट टंकण गरि सहयोग गर्नु हुने पीस कम्युनिकेशन एण्ड स्टेशनरी सप्लायर्स, नेपालगन्ज का संचालक श्री गगन थापा ज्यू प्रतिपनि धन्यावाद ज्ञापन गर्दछु ।

अन्तमा प्रस्तुत शोध पत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागी त्रिभुवन विश्व विद्यालय महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज नेपाली विभाग समक्ष पेश पर्दछु

मिति :- २०६७/ /

जनकराज भट्ट

त्रिभुवन विश्व विद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली विभाग
नेपालगन्ज बाँके

२०६७

विषय सूची

पहिलो परिच्छेद :- शोध परिचय	१-६
१.१ शोध शीर्षक :	१
१.२ शोध कार्यको प्रयोजन	१
१.३ विषय परिचय	१
१.४ समस्या कथन	२
१.५ शोध कार्यको उद्देश्य	३
१.६ पूर्व कार्यको समिक्षा	३
१.७ शोध कार्यको औचित्य	४
१.८ शोध कार्यको सीमा	५
१.९ शोध विधि	५
१.१० शोध पत्रको रूपरेखा	६
दोस्रो परिच्छेद :- बैतडी जिल्ला पाटन क्षेत्रको सामान्य परिचय ७-२१	
२.१ बैतडी जिल्लाको मानचित्र	७
२.१.१ बैतडी जिल्लाको सामान्य परिचय	८
२.१.२ बैतडी जिल्लाको नामाकरण	८
२.१.३ ऐतिहासिक सन्दर्भ	९
२.१.४ राजनैतिक विभाजन	१०
२.१.५ भौगोलिक तथा प्राकृतिक परिचय	११
२.१.६ सामाजिक परिचय	१३
२.१.७ शैक्षिक अवस्था	१३
२.१.८ धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरु	१४
२.२ पाटन क्षेत्रको परिचय	१५
२.२.१ भौगोलिक तथा सामाजिक परिचय	१५
२.२.२ वनस्पति तथा वन्यजन्तु	१७

२.२.३. खेतिपाती	१७
२.३.१ प्रमूख देवस्थलहरु	१८
२.४.१ प्रमूख ताल र नदीहरु	१८
२.५. उद्योग कला	१९
२.६. लोक साहित्य	२०
२.६.१. लोकगीत	२०
२.६.२. लोककथा	२०
२.६.३. लोकगाथा	२०
२.६.४. गाउँखाने कथा	२०
२.६.५. लोक नृत्य	२१
२.६.६. उखान टुक्का	२१
२.६.७ निष्कर्ष	२१

तेस्रो परिच्छेद :- डेउडा गीतको सैद्धान्तिक परिचय	२३-४५
--	-------

३.१ डेउडा गीतको परिचय र परिभाषा	२३
३.२. डेउडा गीतको ऐतिहासिक पक्ष	२५
३.३. डोटेली डेउडा गीतको क्षेत्र र प्रयोग	२६
३.४. डेउडा गीतको संरचना	२७
३.४.१. कथ्य	२७
३.४.२. भाषा	२७
३.४.३. चरण वा पद	२७
३.४.४. लय वा भाका	२८
३.४.५. छन्द	२८
३.५. डेउडा गीतको प्रयोजन	२९
३.५.१. आनन्दको अनुभव	२९
३.५.२. अनुष्टानको सम्पादन	२९
३.५.३. समसामयिक लोक जीवनको अभिव्यक्ति	२९

३.५.४. सामूहिक गायनको प्रयोग	३०
३.६. डेउडा गीतको महत्व	३०
३.६.१. अन्तरहृदयका कुरालाई प्रष्ट पार्नु	३१
३.६.२. साँस्कृतिक तथा ऐतिहासिक महत्व	३१
३.६.३. सामाजिक महत्व	३२
३.६.४. धार्मिक महत्व	३२
३.६.५. प्राकृतिक महत्व	३२
३.७. डेउडा गीतको वर्गीकरण	३३
३.७.१. सहभागिताका आधारमा	३४
३.७.१.२. एकल डेउडा गीत	३४
३.७.१.३. दोहोरी डेउडा गीत	३४
३.७.१.४. सामूहिक डेउडा गीत	३५
३.७.२. लय वा भाकाका आधारमा	३५
३.७.२.१. ठाडी भाका	३५
३.७.२.२. थेगो प्रयोगको भाका	३५
३.७.३. विषय वस्तुको आधारमा	३६
३.७.३.१. सामाजिक विषयका गीत	३६
३.७.३.२. ऐतिहासिक विषयका गीत	३७
३.७.३.३. पौराणिक विषयका गीत	३७
३.७.३.४. राजनैतिक विषयका गीत	३७
३.७.३.५. प्रेम सम्बन्धी गीत	३८
३.७.३.६. श्रम सम्बन्धी गीत	३९
३.७.४. भाषाका आधारमा	३९
३.७.४.१. स्थानीय भाषा प्रयोगका गीत	३९
३.७.४.२. अन्य तत्सम आगन्तुक शब्द प्रयोगका गीत	४०
३.७.५. रसका आधारमा	४०

३.७.५.१. श्रृंगाररस सम्बन्धी गीत	४०
३.७.५.२. करुणरस सम्बन्धी गीत	४१
३.७.५.३. शान्तरस सम्बन्धी गीत	४१
३.७.५.४. वीररस सम्बन्धी गीत	४१
३.७.५.५. अदभूतरस सम्बन्धी गीत	४२
३.८. डेउडा गीतका विशेषताहरु	४२
३.८.१. सहज उपलब्धी	४२
३.८.२. मौखिक परम्परा	४२
३.८.३. आकृतिमत्ता	४३
३.८.४. स्वच्छन्दता	४३
३.८.५. सामूहिक भाव भूमी	४३
३.८.६. उपदेशात्मकता	४३
३.८.७ प्रश्नोत्तर प्रवृत्ति	४३
३.८.८. संगीतमयता	४४
३.८.९. प्रतीकात्मकता	४४
३.८.१०. लयात्मकता	४५

चैथो परिच्छेद :- बैतडी पाटन क्षेत्रमा प्रचलित डेउडा गीतको वर्गीकरण र विश्लेषण ४६-७४

४.१ बैतडी पाटन क्षेत्रमा प्रचलित डेउडा गीतको परिचय	४६
४.२. बैतडी पाटन क्षेत्रमा प्रचलित डेउडा गीतको वर्गीकरण	४७
४.२.१. विषय वस्तुको आधारमा	४८
४.२.१.२. प्रेम सम्बन्धी गीत	४८
४.२.१.३. सामाजिक डेउडा गीत	४८
४.२.१.४. धर्मप्रधान डेउडा गीत	४९

४.२.१.५. ऐतिहासिक डेउडा गीत	५०
४.२.१.६ पौराणिक डेउडा गीत	५०
४.२.१.७. प्रगतिवादी डेउडा गीत	५०
४.२.१.८ ऋतु सम्बन्धी गीत	५२
४.२.१.९. उपदेशात्मक डेउडा गीत	५२
४.२.२. प्रस्तुतीका आधारमा	५२
४.२.२.१. एकल गीत	५३
४.२.२.२. दोहोरी गीत	५३
४.२.२.३. सामूहिक गीत	५४
४.२.३. रसका आधारमा	५४
४.२.३.१ श्रृंगारिकरसका गीत	५५
४.२.३.२. वीर रसका गीत	५५
४.२.३.३. करुणरसका गीत	५६
४.२.३.४. अद्भुतरसका गीत	५६
४.२.३.५. रौद्ररसका गीत	५६
४.२.३.६. हाँस्यरसका गीत	५७
४.२.३.७. वीभत्सरसका गीत	५७
४.२.३.८. भयानकरसका गीत	५७
४.२.३.९. शान्तरसका गीत	५८
४.२.४. लय वा भाकाका आधारमा	५८
४.२.४.१. ठाडी भाका प्रयोगका गीत	५९
४.२.४.२. डेही भाका प्रयोगका गीत	५९
४.२.४.३. थेंगो प्रयोगका गीत	५९
४.३. बैतडी पाटन क्षेत्रमा प्रचलित डेउडा गीतको विश्लेषण	६०
४.३.१. डेउडा गीतको तत्वगत विश्लेष	६०
४.३.१.१. डेउडा गीतमा भावात्मकता	६०

४.३.१.२. डेउडा गीतमा लयात्मकता तथा छन्द प्रयोगका गीत	६४
४.३.१.३. डेउडा गीतमा भाषा शैली र अलंकार प्रयोग	६४
४.३.२. डेउडा गीतको अर्थगत विशेषता	६५
४.३.२.१. डेउडा गीतमा अभिधार्थ	६५
४.३.२.२. डेउडा गीतमा लक्ष्यार्थ	६६
४.३.२.३. डेउडा गीतमा व्यङ्ग्यार्थ	६७
४.३.३. डेउडा गीतको विषयगत विशेषता	६७
४.३.३.१. डेउडा गीतमा परिचय तथा भलाकुसाली	६७
४.३.३.२. डेउडा गीतमा आर्शिवाद	६८
४.३.३.३. डेउडा गीतमा गालीगौलच	६८
४.३.३.४. डेउडा गीतमा दुःख	६९
४.३.३.५. डेउडा गीतमा प्रश्नोत्तर	७०
४.३.३.६. डेउडा गीतमा वादविवाद	७०
४.३.३.७. डेउडा गीतमा अर्ति उपदेश	७१
४.३.३.८. डेउडा गीतमा शिक्षाको महत्व	७१
४.३.३.९. डेउडा गीतमा स्थान परिचय	७२
४.३.३.१०. डेउडा गीतमा विभिन्न चाँडपर्व	७२
४.३.३.११. डेउडा गीतमा प्राकृतिक चित्रण	७३
४.३.३.१२. डेउडा गीतमा स्थानीय जनजीवनको चित्रण	७४

पांचौँ परिच्छेद :- उपसंहार	७७-८१
-----------------------------------	--------------

५.१ सारांश	७७
------------	----

५.२. निष्कर्ष	७८
---------------	----

परिशिष्ट भाग

डेउडा गीतको संकलन

संक्षिप्त रूप

-) सु.प.
-) गा.वि.स.
-) जि.वि.स.
-) रा.ज.
-) जि.शि.का.
-) ने.रा.प्र.प्र.
-) सा.प्र.
-) सु.प.सा.स.

विस्तृत रूप

- सुदूर पश्चिमाञ्चल
- गाउँ विकास समिति
- जिल्ला विकास समिति
- राष्ट्रिय जनगणना
- जिल्ला शिक्षा कार्यालय
- नेपाल राष्ट्रिय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
- साभा प्रकाशन
- सुदूर पश्चिमाञ्चल साहित्य समाज

पहिलो परिच्छेद

शोध परिचय

दोस्रो परिच्छेद

बैतडी जिल्ला पाटन क्षेत्रको सामान्य परिचय

तेस्रो परिच्छेद

डेउडा गीतको सैद्धान्तिक परिचय

चौथो परिच्छेद

बैतडी पाटन क्षेत्रमा प्रचलित डेउडा

परिशिष्ट भाग

डेउडा गीतको संकलन

पाचौं परिच्छेद

उपसंहार